

תרצה יהודה – מפקחת הוראת עברית

הרב יעקב אלבירט – מפקח כולל

חיי שרה שנת ה'תשפ"א

"וַיִּקְרְאוּ בַסֵּפֶר וַיְבִינּוּ בַמִּקְרָא"

מדוייקים ומדקדקים בפרשת-השבוע

הגייה נכונה

וַתִּמַּת שָׁרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הוּא חֶבְרוֹן בְּאַרְץ כְּנָעַן ... (כג, ב)

... וַיֵּרָץ הָעֶבֶד לְקִרְיַתָּהּ ... (כד, יז)

וַתֵּרָץ עוֹד אֶל־הַבָּאָר לְשָׂאֵב ... (כד, כ)

הקמץ בהברה הראשונה הוא קמץ גדול ואילו בהברה השנייה קמץ קטן.

הטעם מלעיל – בהברה לפני אחרונה.

... הַשְּׁמֹר לְךָ פֶּן־תִּשְׂכַּח אֶת־בְּנֵי שְׂמָה (כד, ו)

במילה "השְּׁמֹר" הטעם בשי"ן, ולכן קריאת המילה בהטעמת מלעיל.

רבינו "אבן עזרא" מוסיף כי קריאת המילה במלרע, כלומר בהטעמת האות מ"ם, משנה משמעות! ולכן יש לכך השלכות הלכתיות.

שינוי נוסף הוא בניקוד האות מי. לפנינו בסגול (סל"ק – הברה סגורה ולא מוטעמת – תנועה קטנה), אך בישעיהו ז, ד האות מי בנקודת בצירה כדין הברה מוטעמת. נציין שמדובר במופע יחיד בתנ"ך.

זה לשון ראב"ע: כל 'השְּׁמֹר' – מלעיל, מלשון: [שמור את יום השבת]. ואשר מלרע, מגזרת: שמרי יין, כמו: השְּׁמֹר וְהַשְּׁקֵט (ישעיהו ז, ד), וְשָׁקֵט הוּא אֶל שְׁמָרְיוֹ (ירמיהו מ, יא).

השם בפרשה

שייכות ביחיד

"... במבַּחַר קְבָרֵינוּ קָבַר אֶת־מֵתָךְ

אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת־קְבָרוֹ לֹא־יִכְלֶה מִמֶּךָ מִקְבַּר מֵתָךְ" (כג, ו)

"... וְאֶת־מֵתָךְ קָבַר" (כג, ט)

מֵתָךְ / מֵתָךְ – שתי המילים פירושו: המת שלך.

הניקוד שונה לפי הטעם. במילה השנייה יש טעם סוף פסוק ולכן התארכה התנועה משווא לסגול בהתאם לכלל של "צורת הפסק".

ברבים יהיה: מתיד, בתוספת יי של הרבים אחרי ה תי.

סמיכות ביחיד – נקבה

אֲחֻזַּת־קָבֶר ; מְעַרַת הַמְּכַפְלָה ; שְׂפַחַת שָׂרָה

סיומת ה (אחוזת) מתחלפת בסיומת ת בסמיכות (אחוזת).

וכן תנועת הקמץ מתחלפת לפתח.

סמיכות ביחיד – זכר

בְּקֶצֶה שְׂדֵהוּ (כג, ט)

בנפרד צריך להיות – קֶצֶה ובסמיכות – בְּקֶצֶה.

הקמץ שבאות קי נחטפה לשוא והסגול באות צי הפך לצירה.

בֶּן־צַחַר (כג, ח)

בנפרד בֶּן בצירה, ואילו בסמיכות הניקוד הוא סגול – בֶּן־צַחַר.

שַׁעַר־עִירוֹ (כג, ז)

במילה שַׁעַר לא חל שינוי בעקבות הסמיכות, כיוון שגם בצורת הנפרד היא מנוקדת בתנועה קטנה.

וְאֶבְרָהִם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים ...

וַיֹּאמֶר אֶבְרָהִם אֶל־עֲבָדָיו זָקֵן בֵּיתוֹ... (כד, א-ב)

כתב רש"י: זָקֵן בֵּיתוֹ – לְפִי שְׁהוּא לְצוּק נְקוּד זָקֵן.

הניקוד במילה "זקן" משתנה, עקב התרחקות הטעם בסמיכות. הקמץ הופך לשווא והצירה לפתח. לתופעה זו קוראים "חיטוף" – העלמות התנועה והפיכתה לשווא.

החכם הרב וולף היידנהיים ז"ל בספרו "מודע לבינה" (ווילנא תרמ"ח) שואל: "ולכאורה דבריו אך למותר, כי מי לא ידע בכל אלה? ואילו בא להורות לנו דרכי הסמיכות, היה לו לעשות כן באחת מן התיבות הקודמות, כי רב הן".

רוו"ה מבאר את סיבת פירושו של רש"י כך: "והאמת כי יש צורך רב בדקדוקו זה למען לא נילכד ברשת הטעות הטמון לנו בתיבה הזאת. וזה שמצאנו מן השורש הזה שני שמות. האחד: זָקֵן, כמו: "וַאִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי יִהְיֶה בוֹ נָנֵעַ בְּרֵאשׁ אוֹ בְּזָקֵן" (ויקרא יג, כט), והשני: "וְאֶבְרָהִם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים". ו – זָקֵן על משקל דְּבָר, שבדבקותו "דְּבָר ה'" (במדבר טו, לא) וכן מצאנו "בְּזָקֵן עֲמָשָׂא" (שמואל ב' כ, ט).

אבל זָקֵן על משקל כְּתָף יָרֵךְ שנאמר בדבקותם "כְּתָף הַבַּיִת" (מלכים א' ו, ח) "יָרֵךְ הַמִּזְבֵּחַ" (ויקרא א, יא), יָרֵךְ יַעֲקֹב (בראשית לב, כו), יָרֵךְ אֶבְרָהִם (בראשית כד, ט), ודומיהם, לעולם בשני סגולין, וככה זָקֵן בדבקותו ראוי להיות זָקֵן.

והשתא וודאי יש מקום לטעות ולחשוב כי זָקֵן בֵּיתוֹ איננו מן זָקֵן כי אם מן זָקֵן, לזה הוצרך הרב לומר שבכל זאת מלשון זקנה הוא ונשתנה בעבור הדבקות...". דפח"ח.

שם המספר

יחיד או רבים במספר הנמנה

אחרי המספרים 2 – 10 השם הנמנה בא ברבים. אחרי המספרים מ – 11 ומעלה השם הנמנה יכול לבוא ביחיד או ברבים.

מבנים אלה מבוססים על הצורות השכיחות במקרא. לדוגמא בפרשתנו:

וַיְהִיו חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשִׁבְעַת שָׁנִים ... (כג, א)

וְאֵלֶּה יְמֵי שָׁנֵי־חַיֵּי אֶבְרָהִם אֲשֶׁר־חִי מֵאֵת שָׁנָה וְשִׁבְעִים שָׁנָה וְחָמֵשׁ שָׁנִים (כה, ז)

וְאֵלֶּה שָׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל מֵאֵת שָׁנָה וְשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְשִׁבְעַת שָׁנִים ... (כה, יז)

הפועל בפרשה

השורש בר"כ

וַיְבָרֶךְ הַגִּמְלִים (כד, יא)

מפרש אבן-עזרא: הבריכם על ברכיהם.

ומוסיף רשב"ם: שני ברכים יש לגמל זה על גב זה וצריך להבריכו פעמים קודם שישתה מפני גובהו.

כלומר, גרם לגמלים לכרוע ברך, שזוהי צורת הישיבה שלהם.

כך פירוש המילה בבניין הפעיל, שהוא בניין במשמעות של גרימה.

לעומת הפעלים בבניין פיעל: וַיְבָרֶךְ, וְאַבְרָהָם, וַיְבָרְכוּ - משמעם מלשון ברכה.

השורש קב"ר

שם עצם: ביחיד - קֶבֶר, ובצירוף שייכות - קִבְרוּ.

ברבים בצירוף שייכות: קִבְרֵינוּ.

פעלים: בבניין קל - קָבַר, לְקַבֵּר, וְאַקְבְּרָה, קָבַר, וַיִּקְבְּרוּ.

בבנין פועל: קִבֵּר.

השורש נח"ה

נְחַנֵּי - בבניין קל, הִנְחַנֵּי - בבניין הפעיל.

תופעות ייחודיות בבניין התפעל

והָאִישׁ מִשְׁתַּאֵה לָּהּ ... (כד, כא)

רש"י כותב: "וְאִל תִּתְמָה צְפָי"ו שֶׁל "מִשְׁתַּאֵה", שֶׁאִין לָּהּ תִּיבָה שֶׁתַּחֲלַת יְסוּדָה שִׁי"ן וּמְדַבֵּרֶת בְּלִשׁוֹן מִתְפַּעֵל, שֶׁאִין תִּי"ו מִפְרִיקָה בֵּין שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת שֶׁל עֵפֶר הַיְסוּד, כְּגוֹן: "מִשְׁתַּאֵה", "מִשְׁתַּוֹלֵל" (ישעיהו נט, טו) מְגַזֶּרֶת "שׁוֹלֵל", "וַיִּשְׁתַּוִּימוּ" (ישעיהו נט, טז) מְגַזֶּרֶת "שְׁתַּוִּימוּ", "וַיִּשְׁתַּפְּנוּ חֲקוֹת עַמְרִי" (מיכה ו, טז) מְגַזֶּרֶת "שְׁתַּפְּנוּ". אֵף כֵּן "מִשְׁתַּאֵה" מְגַזֶּרֶת "שְׁתַּאֵה".

רש"י קורא לשורש בשם נרדף – יסוד. רש"י מלמדנו שלמרות שבדרך כלל בבנין התפעל האות תי של הבניין מופיעה לפני אותיות השורש, כאשר פה"פ היא שי, אזי האות תי תיכנס בין אות השורש הראשונה לשניה.

תופעה זאת של החלפת מקום העיצורים נקראת "שיכול עיצורים" והיא מתקיימת בבנין התפעל גם באותיות ש, ס, ז, צ: השתרג, הסתדר, הזדכך, הצטרף. כשפה"פ היא זי או צי תוחלף האות תי באותיות אחרות בהשפעת מקום החיתוך של העיצורים הללו.

תופעה נוספת: הידמות. כאשר פה"פ היא די, טי או תי תהיה הידמות מלאה של אות השורש ותי הבניין וכתשלום יבוא דגש חזק: הַדְמוּת ולא התדמות, מְטַהֵר ולא מתטהר, מְתַמֵּם ולא מתתמם.

מילה בפרשה

וַאֲבָרְהֶם זֶקֶן בָּא בַיָּמִים ... (כד, א)

רד"ק: ואברהם זקן – פועל עבר או תאר.

לפי רד"ק המילה זֶקֶן היא פועל כמו "ישן", או תואר.

השורש ער"י

וְתַמְהָר וְתַעַר פְּדָה אֶל־הַשֶּׁקֶת ... (כד, כ)

רש"י: וְתַעַר – לָשׂוֹן נְפִיָּה, וְהַרְצָה יָשׁ צִלְשׁוֹן מְשַׁנָּה הַמְעַרְה מְפָלִי אֶל פְּלִי (ראה ע"ז ה, ז), וְצַמְקָרָא יָשׁ לוֹ דּוּמָה אֶל תַּעַר נְפָשִׁי (תהילים קמא, ח), אֶשְׁכַּח הַעֲרָה לְמַנְתּוֹ נְפָשׁוֹ (ישעיהו נג, יב).

רד"ק: ותער כדה – ותריק. ובספר השורשים: ענין שפיכה ויציקה.

רי דוד צבי הופמן: ותער – מלשון ערה = גלה, ומכאן – לשפוך (כי השופך מגלה תחתית הכלי).

מִסְפּוֹא (כד, כה)

רש"י: מִסְפּוֹא – כָּל מֵאֲכָל הַגְּמָלִים קְרוִי מִסְפּוֹא, כְּגוֹן תְּצוֹן וְשִׁעוֹרִים.

רד"ק: מספוא – כלל למאכל הבהמות זולת תבן והוא השעורה ושיבולת שועל.

רש"ר הירש: מספוא נגזר משורש "ספא", הקרוב ל"סבא", "שבע".
רי דוד צבי הופמן: מספוא – מן השורש הארמי ספא = להאכיל.

שורש מג"ד או גד"נ?

ומגדנת (כד, נג)

רש"י: ומגדנת – לשון מגדלים, שהביא עמו מיני פרות של ארץ ישראל.
אבן עזרא: ומגדנות – מגזרת "מגדים" (שה"ש ד, יג). או פירושו: 'מלבושים נכבדים',
ויהי הנו"ן שורש, כמו "מטפחות" (ישעיהו ג, כב).
כלומר, השורש הוא ג"ד"נ והאות מי היא מי של משקל מקטלה.
רד"ק: ומגדנות – זאת המלה כוללת כל דבר משובח שבפירות בכלים ובגדים.

בא מבוא

ויצחק בא מבוא באר לחי ראי והוא יושב בארץ הנגב (כד, סב)
אבן עזרא: בא מבוא – שם מקום יקרא בשני שמות.
ויש אומרים: 'מבפנים', וכן יפרשו "סוגר כל בית מבוא" (ישעיהו כד, י).
והישר בעיני שהוא שם הפועל, וכן טעמו: בא מבואו באר לחי.
כלומר, יש כאן צורת מקור "בוא" עם אות היחס מי.

רמב"ן: יאמר כי יצחק בא עתה מבואו באר לחי ראי, ששב מבאר לחי שבא שמה.
שאלו אמר 'בא מבאר לחי' היה נראה שהיה דר שם, ולכך הוצרך לפרש כי הוא שב
לעירו מביאתו שבא אל באר לחי לפי שעה, כי הוא יושב בארץ הנגב וחוזר לעירו.
ויתכן בעבור היות 'מבא' מקור, שהיה יצחק הולך תמיד אל המקום ההוא, כי היה לו
מקום תפלה בעבור הראות שם המלאך, והוא יושב בארץ הנגב קרוב משם.

כלומר, רמב"ן הולך בעקבות הפירוש 'הישר בעיני א"ע, ומסביר שני פירושים
להוספת צורת המקור 'בוא' –

- א. להדגיש שבא אל באר לחי לפי שעה ואין זה מקומו.
- ב. צורת המקור שאין בה זיהוי זמן מלמדת 'שהיה יצחק הולך תמיד אל המקום
ההוא, כי היה לו מקום תפלה בעבור הראות שם המלאך'.

הכתב והקבלה תמה על פירושה:

פירוש המפרשים בזה דחוק לנגינת הטעם, שהטעים 'מבוא' בזקף קטן.

שאלתו היא שלפירושם זהו קטע אחד 'וְיִצְחָק בָּא מְבֹא בְּאֵר לְחַי רֵאִי, ואם כן לא מובן הטעם המפסיק – זקף קטן מעל המילה מְבֹא.

ולכן מסביר "הכתב והקבלה" פירוש יפה:

ונראה לי דמלת 'מבוא' מוסב על ביאת רבקה, והמ"ם מ"ם הסבה כמו 'משועת עניים מאנקת אביונים', מבוא מסבת בוא. אחר שאמר ויקח העבד את רבקה וילך, הליכה זו נקראת ביאה אצל יצחק, כי אף שיצחק היה נמנע מללכת חוצה לארץ והוצרך לבקש לו אשה ע"י שליח, מכל מקום היה רוצה לצאת ידי חובת 'דרך ארץ' – לצאת לקראתה ולקבל פניה על הדרך (ככתוב מי האיש ההולך בשדה לקראתינו), כי פחיתות גדולה היתה לרבקה לבוא אל בית יצחק בלתי ראותה תחלה דעתו ורצונו לקבלה בעין יפה ובכבוד, לכן כשהיה יצחק משער זמן בואה הקדים ללכת לקראתה לקבלה דרך כבוד.

וזהו כוונת המקרא – מקום מושב יצחק היה בארץ הנגב, ומסיבת בוא רבקה בא לו יצחק לבאר לחי רואי, ומשם יצא אל השדה אל הדרך שנוסעים בו המחנות הבאים מארץ, שם עמד להתפלל על הצלחת זווגו. והודיעו הכתוב שנתקיים בו 'טרם יקראו ואני אענה וגו'', כי בנשאו עיניו ראה גמלי בית אביו באים עם זווגו.

והעלים הכתוב דרך הנהגתו עמה לקבל פניה, כי אין זה מדרך התורה, ובפרט בקדוש עליון כיצחק, ולא הודיע רק ראשית הנהגתו ללכת לקראתה לכבודה, ותכליתה 'ויביאה האהלה'.

ה' השאלה

הָשֵׁב אָשִׁיב אֶת־בְּנֵי אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יִצְאָתָּ מִשָּׁם

המילה הָשֵׁב מתחילה בהי השאלה. למדנו שהי השאלה מנוקדת בדרך כלל בחטף פתח, ולפני אות גרונית ולפני שווא תנוקד בפתח.

לפנינו עוד מופע של הי השאלה מנוקדת בסגול. נוסיף אם כן לכלל: לפני אות גרונית (א, ה, ח, ר, ע), המנוקדת בקמץ תנוקד הי השאלה בסגול.

רבינו "אבן עזרא" מטעים את הכלל הזה וכותב:

בעבור שיש ה"א הבנין קמוץ, ואילו נפתח בפתח גדול, היה כבוד על הלשון.

כינויי מושא

וְאֶשְׁבִּיעַךְ - אשביע אותך ; לְקַחְנִי - לקח אותי
וְיִשְׁלַחֲם - שלח אותם ; וְתִשְׁקֶהוּ - השקתה אותו
וְיֶאֱהָבָהּ - אהב אותה ; שְׁמַעְנוּ - שמע אותנו
שְׁמַעוּנִי - שמעו אותי ; שְׁמַעְנִי - שמע אותי.

לפנינו כינויי מושא, שמתארים על מי נעשתה הפעולה (את מי השביעו, את מי לקחו, את מי שלחו).

במקומות רבים בלשון התורה כינויי המושא חבורים לפועל.

מאזכרים

המאזכר מחליף מילה או רומז למילה שכבר הוזכרה בפסוק או בפרק. המאזכרים יכולים להיות חלקי דיבר שונים.

להלן דוגמאות מהפרשה:

וְאָמַר אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי נָא - מילת יחס בנטיה.

וְאֶשְׂאֵל אֶתָּה - מילת יחס בנטיה.

אֲשֶׁר יִלְדֶה-לּוֹ מְלָכָה - מילת יחס בנטיה.

וְאֵשֶׁם הַנְּזֹם עַל-אֶפְדָּה - כינוי שייכות.

אֲשֶׁר-יִצְאֵת מִשָּׁם - תואר הפועל.

וַיְהִי-הוּא טָרָם כְּלֶה לְדַבֵּר - כינוי גוף.

טעמי המקרא בשירות התחביר

טעמים מפרידים ומחברים

וַיֹּאמֶר בֶּת-רָמִי אֵת הַגִּידִי נָא לִי הַיֵּשׁ בֵּית-אֲבִיךָ מְקוֹם לָנוּ לָלֶיֶן (כד, כג)

נשים לה לאתנחתא במילה לי. הטעם מלמדנו לחלק את הפסוק כך:

וַיֹּאמֶר בֶּת-רָמִי אֵת הַגִּידִי נָא לִי / הַיֵּשׁ בֵּית-אֲבִיךָ מְקוֹם לָנוּ לָלֶיֶן.

לולא הטעם היינו יכולים לטעות ולחלק כד:

וַיֹּאמֶר בְּתִמִּי אֵת / הַגִּידִי נָא לִי הַיֵּשׁ בֵּית־אָבִיךָ מְקוֹם לָנוּ לָלֶיֶן.

וַיְבָרְכוּ אֶת-רַבֵּקָה וַיֹּאמְרוּ לָהּ אַחְתֵּנוּ אֵת הַיְי לְאֵלֵיךָ רַבָּה ... (כד, ט)

במילה אַחְתֵּנוּ יש טעם מפריד שהוא מעין פסיק. זוהי פנייה אל רבקה, ולכן יש לעצור עצירה קלה ולאחר מכן להמשיך לקרוא את הברכה.

וַתֹּאמֶר אֶל-הָעֶבֶד מִי-הָאִישׁ הַלְזָה הַהֶלֶךְ בְּשָׂדֶה לְקַרְאֲתָנוּ

וַיֹּאמֶר הָעֶבֶד הוּא אֲדֹנָי

וַתִּקַּח הַצֶּעִיף וַתְּתַכֵּס (כד, טה)

הטעמים מחלקים את הפסוק לשלושה חלקים:

א. שאלתה של רבקה – עד הזקף.

ב. תשובת העבד – עד האתנחתא.

ג. תגובת רבקה – עד סוף הפסוק.

ב' השימוש לפני מילה מיוחדת

... אֲנֹכִי בְּדַרְךָ נַחֲנִי יְהוָה בֵּית אָחִי אֲדֹנָי (כד, כז)

רש"י מלמדנו: בְּדַרְךָ – דְּרֹךְ הַמְּזֻמָּן, דְּרֹךְ הַיָּשָׁר, בְּאוֹתוֹ דְּרֹךְ שְׁהִייתִי לְרִיף.

כלומר, לא בסתם דרך אלא בדרך ידועה – ישרה ומזומנת.

ומוסיף רש"י כלל בזה:

וְכֵן כָּל צִי"ת וְלִמ"ד וְה"א הַמְּשֻׁמָּשִׁים בְּרֵאשׁ הַפְּתָה וּנְקוּדִים בְּפִתָּה, מְדַבְּרִים בְּדַרְךָ הַפְּשׁוּט שֶׁנִּזְכַּר בְּכָר בְּמָקוֹם אַחֵר, או שְׁהוּא מְבַכֵּר וְנִכְר בְּצִיזוֹ הוּא מְדַבֵּר.

כלומר, בדרך כלל אותיות השימוש בכ"ל מנוקדות בשוא (או בחיריק לפני אות המנוקדת בשוא), אך כאשר הן מנוקדות בפתח, כניקודה השכיח של ה' הידיעה, אזי אות השימוש משמשת גם ליידע את השם אותו היא מקדימה.

ניבים וביטויים בפרשה

וְאֶבְרָהִם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיְהִי בְרֵךְ אֶת־אֲבְרָהִם בְּכָל (כד, א)

בא בימים – זקן מאוד, קשיש.

וַיֹּאמְרוּ נִקְרָא לְנֶעֱר וְנִשְׁאַלָּה אֶת פִּיהָ (כד, נז)

נקרא לנערה ונשאלה את פיה – נשאל את האדם שעליו מדובר מה רצונו.

וַיִּגְוַע וַיָּמָת אֲבְרָהִם בְּשִׁיבָה טוֹבָה זָקֵן וְשִׁבְעַ וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמּוּי (כה, ח)

נאסף אל עמיו – נפטר מן העולם הזה.

להארות, הערות

והצטרפות לרשימת התפוצה:

byad-halashon@gmail.com

עיון בעלונים קודמים:

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/ChinuchMukar/PikuahPedagogi/HebChar/parashat_week.htm